

USTANOVITEV UPRAVE DRŽAVNIH POSESTEV NA KRANJSKEM POD LEOPOLDOM II

JOŽE F. MAČEK

Na Kranjskem sta bili v šestdesetih letih 18. stoletja le dve kameralni (bankalni) posestvi. Z razpustitvijo jezuitskega reda leta 1772 in deset let pozneje še nekaterih drugih samostanov, ki so večinoma imeli večjo ali manjšo zemljiško posest, se je število posestev, ki so prešla pod državno upravo, precej povečalo.

Kranjska od 1782/83 ni imela lastne deželne uprave, temveč je bila podrejena notranjeavstrijskemu guberniju v Gradcu. Tam je delovala tudi notranjeavstrijska administracija državnih posestev. Pod njeno neposredno upravo sta bili obe kameralni (bankalni) posestvi ter vsa posestva verskega in študijskega sklada na Kranjskem.

Pod verski sklad so spadale: gosposčine Bistra, Klevevž, Kostanjevica, Mekinje, Vele-sovo s posestvom škofjeloških klaris, Sv. Petar u Šumi, Pičen, Ruperčvrh, Čretež, Bajnof; posestva Loka pri Cerknici, Grundelj; imenja: bivšega samostana Bistra, v okolici Kamnika bivšega studeniškega samostana na Gorenjskem in Dolenjskem, Radeče, beneficija sv. Jožefa na Žalah pri Kamniku in sv. Mihaela v Kranju ter zemljiška posest kapucinov v Novem mestu.

Pod študijski sklad sta spadali gosposčini Pleterje in Fužine ter posestvo Turn pri Ljubljani.

V bankalnem skladu je bila gosposčina Po-stojna in gozdni urad Klana.¹

Upravljanje teh posestev je bilo zelo pomanjkljivo. Njihovi donosi so v prvih letih po prehodu v državno upravo močno padli. S tem »kranjskim« problemom se je ukvarjala dvorna komora in dvorna računsko komora na Dunaju, o čemer bomo poročali posebej.

Za tako stanje sta bila dva glavna razloga:

1. Splošna kriza fevdalnega družbenega reda in fevdalne organizacije dela na gosposčinskih posestvih še posebej. Podložniki so si še pod samostansko oblastjo prizadevali kolikor mogoče olajšati fevdalna bremena (razne vrste naturalnih dajatev in zlasti osovraženo tlako). To jim je seveda pri milejših cerkvenih gosposčinah bolj uspevalo kot njihovim vrstnikom na privatnih dominijih, o čemer zgovorno pričajo veliki zaostanki omenjenih dajatev ob času razpusta samostanov (v Stični 14.229 fl, v Mekinjah 1.247 fl. v Bistri 1.591 fl itd).² Da je sam razpust pomenil neugodno cezuro za posestva, ni dvoma. Prehod v državno upravo ni potekal povsem

gladko. Nastala je določena zmeda. Menjalo se je upravno osebje. Nekatera posestva so bila krajši čas po prevzemu v lastni režiji omenjene administracije, potem so jih dali v zakup. Zakupniki so se menjavali, druga pa so ostala prvo desetletje v lastni režiji. Vse to je vplivalo, da je že tako razrahljana disciplina podložnikov še bolj popustila. Posestva, ki so bila po tedanji organizaciji dela nujno navezana na tlako, so se znašla v objektivnih težavah. Sprememba tlake v denarne dajatve (relucija) pa bi zahtevala daljnosežne spremembe na gosposčinah.

2. Velika oddaljenost in šibka kadrovska zasedenost graške administracije državnih posestev. Za velik obseg dela z upravo državnih posestev na Koroškem, Štajerskem in Kranjskem je bila uprava mnogo prešibko zasedena, saj je imela le administratorja, enega do treh adjunktov ter nekaj računskih in pisarniških uradnikov. To je hkrati z veliko oddaljenostjo povzročilo, da administracija neposrednih upravnikov na posestvih ni mogla uspešno nadzorovati. Ti pa so skrbeli seveda predvsem za sebe, interes fiskusa oz. skladov jim je bil bolj ob strani. Posledica tega je bil velik nered v poslovanju in škoda na račun države oz. obeh skladov, o čemer so na voljo podatki npr. za posestvo v Bistri. Veliko je k temu pripomoglo tudi za Jožefovo dobo značilno izredno podrobno reglementiranje, ki je bilo pogosto težko izvedljivo, pridrževanje tudi sorazmerno preprostih odločitev graški administraciji, že omenjeni šibki nadzor, razni načrti, da naj bi državna posestva služila za vzor drugim dominijem in pod. Znatna slabost je bila tudi v tem, da je bila notranjeavstrijska administracija posestev močno vezana na dvorno komoro, manj pa na lokalni gubernij. V takem stanju so bila državna posestva v zadnjih letih vlade Jožefa II.

Njegov naslednik Leopold II. je v skladu z delnim opuščanjem centralistične usmeritve in popuščanjem partikularističnim deželnim težnjam 1791 ponovno vzpostavil deželno upravo na Koroškem, Štajerskem in Kranjskem. Hkrati z organizacijo deželne oblasti se je morala po njegovem nalogu decentralizirati tudi omenjena notranjeavstrijska administracija državnih posestev in se ustanoviti pri deželnem glavarstvu oz. guberniju (oba izraza se v virih uporabljata, vendar ne dosledno) v Ljubljani (enako tudi v Gradcu in Celovcu) referat za državna posestva (Domainenreferat)

z imenom uprava državnih posestev (Staatsgüterverwaltung).³

Iz ohranjenega listinskega gradiva podrobnejši motivi za ustanovitev te uprave niso razvidni. Po vsej verjetnosti so to bili spredaj omenjeni, dvorni komorj in zlasti dvorni računski komori dobro znani razlogi. Najbrž so na Dunaju upali z decentralizacijo notranjeavstrijske uprave državnih posestev in njeno naslonitvijo na deželno upravo odpraviti pomanjkljivosti pri upravljanju državnih posestev na Kranjskem in doseči njihovo večjo donosnost.

Vsekakor smemo domnevati, da se kranjski gubernij ni posebej potegoval za prenos te nove dejavnosti v Ljubljano, o čemer imamo indicije v njegovem lastnem dopisu.⁴

Povezava uprave državnih posestev z gubernijem naj bi bila zelo tesna, ne pa popolna, ker je bilo njeno osebje plačano iz dohodkov kameralnih skladov in ne iz proračunskih virov. Zato tudi to osebje ni bilo dolžno alternirati z osebjem gubernija. Administrativno poslovanje uprave posestev se je moralo odvijati podobno kot za druge referate gubernija. Administrator posestva je imel rang pravega deželnega svetnika, le da je bil po redu zadnji. Imel je vse tiste pristojnosti, ki so bile že dotlej s splošno instrukcijo dodeljene administratorjem državnih posestev. Manj važne tekoče zadeve je smel reševati sam, le da je akte dal na vpogled in podpis deželnemu glavarju. Važnejše zadeve pa je moral referirati na sejah sveta. Pri obhodu državnih posestev je imel po cesarjevi volji pravico na kraju samem ukreniti vse tisto, kar je bilo neobhodno in to de peracto sporočiti deželnemu glavarju.

Osebje administracije je imenoval cesar.⁵ Dekret za administratorja so izdali na Dunaju, za druge pa je to po naročilu dvorne komore moral opraviti gubernij. Za administratorja je bil imenovan Josef v. Palnstorf, ki je bil preje zaposlen na administraciji v Gradcu, s plačo 1500 fl in potnim pavšalom 300 fl, skupaj torej 1800 fl, za tajnika Franz v. Lilienberg s plačo 600 fl, za koncipista Urban Tratnik z osnovno plačo 400 fl in posebnim dodatkom 200 fl, skupno torej 600 fl, za prvega kanclista Franc Lešnik s plačo 250 fl ter deputatom drv za 30 fl, skupno torej 280 fl. Za poštnino je bilo odobrenih letno 1200 fl, za tiskarske stroške 325 fl, za pisarniški material 431 fl 12 kr. Slednje postavke niso bile odobrene pavšalno, temveč z obračunom. Stremeti je bilo za tem, da se na njih kaj prihrani. Dvorna komora je predlagala, da se naj iz stroškov za poštnino nastavi sel, ki bi naj dvakrat tedensko potoval v Novo mesto; s

tem so upali doseči prihranek na poštnih stroških. Gubernij je moral dati v svojem poslopu na voljo tri udobne sobe. Njegovi trije pisarniški sli so morali prevzeti dostavo pošte tudi za novo upravo.

Z istim dekretom je bilo deželnemu glavarju naročeno, da ukrene vse potrebno za organizacijo omenjene uprave v Ljubljani. To se je tikalo predvsem odnosov z bivšo notranjeavstrijsko administracijo državnih posestev in z graškim gubernijem glede prenosa listinskega gradiva v Ljubljano, ki bi šele omogočalo normalno poslovanje nove uprave.

Gubernij je o ustanovitvi uprave posestev v Ljubljani ter o načinu njegovega poslovanja obvestil vse tri kresije, kameralnega prokuratorja, svojo direkcijo registrature ter deželne stanove. Naroča, da bo treba odslej vso zadevno pošto usmerjati na novo upravo, da pa bo točen datum začetka njenega poslovanja pozneje sporočen.⁶ O imenovanju je obvestil tudi vse štiri uradnike.⁷ Hkrati je stopil v stik tudi s štajerskim gubernijem in notranjeavstrijsko administracijo drž. posestev glede ureditve nekaterih manj važnih tehničnih vprašanj o prenosu in funkcioniranju nove uprave.⁸ Zanimiva pa je zahteva, da naj tisti uradniki, ki stopajo v novo službeno kategorijo, prisežejo pred kranjskim deželnim glavarjem. Zgoraj omenjeni dekret dvorne komore je bil seveda uradno dostavljen tudi graškemu guberniju in administraciji državnih posestev. Podpredsednik omenjenega gubernija grof Wurmbrand je prevzel dolžnost obvestiti o tem kranjski in koroški gubernij, zlasti pa urediti glede prenosa listin. Na Kranjsko je sporočil, da je na Dunaju na pobudo graške administracije predlagal, naj se najprej uredi upravna registratura za Kranjsko in šele nato določi začetek uradovanja.⁹ Priložil je prepis dopisa omenjene graške administracije na štajerski gubernij,¹⁰ kjer je podrobneje utemeljeno, zakaj pred 1. februarjem ni smotno začeti z uradovanjem. Glavni vzrok je bila neurejena registratura tako v administraciji državnih posestev kot v knjigovodstvu omenjenih posestev, ki je bilo le oddelek notranjeavstrijskega deželnega knjigovodstva. Da se omogoči uspešno delo nove uprave na Kranjskem, jo je treba oskrbeti z vsemi akti, ki se tičejo njej podrejenih posestev in z navodili, potrebnimi za uradovanje. To pa je ogromno delo, ker je treba veliko aktov tudi prepisati.

Da je bila cesarjeva namera v Gradcu znana že pred izdajo dekreta dvorne komore, se vidi iz tega, ker je v pismu navedeno, da so že v septembru za gornji namen najeli šest pisarjev dnevničarjev. Vendar se je zdelo, da

delo najbrž do predlaganega roka ne bo končano.

Da obema graškima ustanovama (guberniju in administraciji) ta decentralizacija oz. prenos ni bil po volji in da sta jo vsaj rahlo zavlačevala, se vidi iz tega, da grof Wurmbrand v svojem dopisu predloga tamkajšnje administracije za 1. februar 1792 sploh ne omenja, administracija pa ga tudi ne predlaga kot dokončnega. Vendar je kranjski gubernij le spoznal, da je dobro, če začne kranjska uprava državnih posestev poslovati čimprej in se je v že omenjenem dopisu le ogreval za 1. februar 1792.

Graška administracija državnih posestev je sporočila kranjskemu guberniju, da bo novo imenovano osebje vpeljala v delo, da bo ob začetku uradovanja, ki ga bo določila dvorna komora, lahko začelo nemoteno delati.¹¹

Dvorna komora je na omenjeni predlog grofa Wurmbanda naglo odgovorila ter določila za začetek poslovanja 1. februar 1792.¹² Kranjski gubernij je glede na jasno stališče dvorne komore opomnil graško administracijo državnih posestev, da z gotovostjo pričakuje prihod za novo upravo določenega osebja še pred koncem januarja, ker bi se v nasprotnem primeru začetek uradovanja zavlekel in bi bilo treba sedaj določeni termin preklicati.¹³ Gubernij je o plačevanju osebja obvestil tudi kameralni plačilni urad.¹⁴

Če je nova uprava res pričela poslovati 1. februarja 1792, se iz ohranjenega listinskega gradiva ne da ugotoviti. Vsekakor pa se začetek ni dosti zavlekel, ker je dvorna komora že dne 19. 4. 1792 naročila deželnemu glavarstvu kot nadrejeni instanci, naj naroči referatu za državna posestva, kako natančno mora poslovati in delati poročila po posameznih obrazcih.¹⁵ Dvorna komora je torej že morala biti obveščena o začetku uradovanja.

Nova uprava je iz Gradca dobila listinsko gradivo, o čemer pričajo ohranjeni prepisi navodil dvorne komore za notranjeavstrijsko administracijo državnih posestev iz leta 1791, ki bi utegnili biti važna za poslovanje nove uprave.¹⁶ Kak obseg je ta listinski fond imel,

se ne da ugotoviti, ker je večina registriranih fasciklov te uprave izgubljenih.

Iz meseca julija 1792 so ohranjene prve listine o neposrednem delu uprave posestev v Ljubljani in sicer v zvezi z gosposčino Meckinje in ljubljanskim kapucinskim samostanom.¹⁷

OPOMBE

1. AS, gub. arhiv (1795—1809), fasc. 55, Ausweis über... der krainerischen Staatsgüter für das milit. Jahr 1793. — 2. A. Wolf: Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich 1782—1790. Wien 1871, str. 86—87, 145 in dr. — 3. AS, gub. arhiv (1787—1794), fasc. 301 (1791—1792), dekret dvorne komore od 3. 11. 1794. — 4. Ibid., dopis kranjskega gubernija štajerskemu guberniju od 7. 12. 1791, kjer pristaja, da začne uprava drž. posestev poslovati šele 1. febr. 1792; ...Bedarf es nur der einzigen Überlegung, dass man sich die Zurücksetzung dieses und eines weiteren Termins immer hätte gefallen lassen müssen, sofern es von Seite der hohen Hofstelle nicht früher hätte anberaumt werden wollen; dass diese Landesstelle auch ohne augenblickliche Einverleibung dieses Geschäfts unter ihre übrigen Abtheilungen Stoffs genug habe, um der Ursache ihres Daseyns zu entsprechen...« — 5. Ibid., Allerhöchst resolvirter Personal und Besoldungsstand der Staatsgüteradministration in Krain. — 6. Ibid., dopis kranjskega gubernija od 5. 12. 1791. — 7. Ibid., dopis kranjskega gubernija od 30. 11. 1791. — 8. Ibid., dopis kranjskega štajerskemu guberniju, brez datuma. — 9. Ibid., dopis grofa Wurmbanda dež. glavarju od 26. 11. 1791. — 10. Ibid., prepis dopisa notranjeavstr. administracije drž. posestev na graški gubernij od 25. 11. 1791. — 11. Ibid., dopis graške administracije drž. pos. grofu Gaisrucku od 11. 12. 1791. — 12. Ibid., dopis dvorne komore na kr. dež. glavarstvo od 9. 12. 1791. — 13. Ibid., dopis kr. gubernija graški admin. drž. posestev od 7. 1. 1792. — 14. Ibid., dopis od 11. 1. 1792. — 15. Ibid., dopis dv. komore od 15. 4. 1792. — 16. AS, gub. arhiv (1787 do 1794), fasc. 380 (1790—1792), prepisi dopisov dvorne komore od 3. 3., 31. 3., 14. 6., 25. 6. 1791 in dr. — 17. AS, gub. arhiv (1787—1794), fasc. 320, poročilo dež. svetnika J. Palnstorfa na seji gubernija od 14. 7. 1792.

